

JAHON ADABIYOTI AN'ANALARIDA BOLALAR ADABIYOTI VA ULARNING O'ZBEK ADABIYOTI SHAKLLANISHIDA QO'SHGAN HISSASI.

Islomova Sarvinoz Ismoil qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Jahon bolalar adabiyotining O'zbekistonda bolalar adabiyotining shakllanishi va rivojlanishiga ta'siri ko'rib chiqiladi. O'zbek madaniy-ma'rifiy islohotlari bilan bir qatorda G'arb va Sharq adabiy an'alarining o'rni tahlil qilindi. O'zbek bolalar adabiyotini shakllantirgan uslublar, mavzular va hikoya tuzilmalarini o'rganish orqali maqolada global va milliy adabiy an'alar o'rtasidagi keng madaniy almashinuv haqida tushunchalar berilgan.

Kalit so'zlar: Bolalar adabiyoti, o'zbek adabiyoti, jahon adabiyoti, adabiy an'alar, madaniy almashinuv, ta'lim, folklor, milliy o'ziga xoslik.

Bolalar adabiyoti madaniy translyatsiya va yosh ongni tarbiyalashda muhim o'rin tutadi. Bolalar erta yoshda duch keladigan hikoyalar ularning dunyoqarashini, axloqiy qadriyatlarini va kognitiv rivojlanishini shakllantiradi. Dunyo bo'ylab bolalar adabiyoti universal mavzularni ham, madaniy jihatdan o'ziga xos rivoyatlarni ham aks ettiradi, bu uni milliy o'ziga xoslik va madaniy uzluksizlikni anglash uchun muhim janrga aylantiradi.

O'zbekistonda bolalar adabiyoti milliy folklor va an'alar uyg'unligi hamda xalqaro adabiy oqimlar ta'sirida boy tarixga ega. Ushbu maqolada O'zbekistonda bolalar adabiyoti an'anaviy o'zbek folklorini G'arb va Sharqning global adabiy ta'siri bilan birlashtirish orqali qanday rivojlanganligi ko'rib chiqiladi. Ushbu chorrahalarini o'rganish orqali Jahon adabiyotining O'zbekistonda bolalar adabiyoti rivojiga qo'shgan hissasi alohida ta'kidlandi. Ushbu tadqiqotda qo'llanilgan metodologiya o'zbek bolalar adabiyotidan tanlangan asarlar va ularning global an'analardagi hamkasblarini sifatli tahlil qilishdan iborat. Matnlardagi tematik va uslubiy ta'sirlarni, hikoya tuzilmalarini va axloqiy saboqlarni tahlil qilish uchun qiyosiy yondashuv qo'llaniladi. Tadqiqot O'zbekistondagi

Abdulla Qahhor, G'afur G'ulom kabi asosiy adabiyot namoyandalari va Xurshid Davron kabi zamonaviy yozuvchilarga, Andersen, Grimmlar va zamonaviy G'arb bolalar yozuvchilari kabi global mualliflarni tahlil qilish bilan bir qatorda. Ma'lumot manbalariga badiiy matnlar, tarixiy yozuvlar va O'zbekistonda adabiy taraqqiyotga oid ilmiy maqolalar kiradi. Bolalar uchun o'zbek adabiyotidagi madaniy-pedagogik o'zgarishlarni aniqlash maqsadida mahalliy va tarjima qilingan bolalar kitoblarining mazmun-mohiyati tahlil qilinadi. Jahon adabiyoti an'alarida bolalar adabiyoti o'zbek adabiyotini shakllantirishda ham tematik mazmuni, ham hikoya qilish texnikasi bilan muhim rol o'ynadi. Bolalar adabiyoti dunyoning turli burchaklarida paydo bo'lib, rivojlanib borar ekan, u boshqa adabiy an'analarga, shu jumladan o'zbek adabiyotiga katta ta'sir ko'rsatgan g'oyalar, hikoya qilish usullari va axloqiy saboqlarni ilgari surdi. Quyida global bolalar adabiyoti O'zbekistonda bolalar adabiyotining shakllanishiga qanday hissa qo'shganligining asosiy jihatlari ko'rib chiqiladi:

Axloqiy va didaktik mavzular:

- Jahon bolalar adabiyotining, ayniqsa 18-19-asrlarda Evropada eng keng tarqalgan xususiyatlaridan biri bu axloqiy ta'limotga e'tibor berishdir. Kabi hikoyalar Ezopning ertaklari yoki Charlz Perroning ertaklari ko'pincha halollik, Mehribonlik va mehnatsevarlik haqida saboqlarni o'z ichiga olgan.

- Bu an'ana o'zbek bolalar adabiyotiga ham ta'sir ko'rsatdi, bu ham xuddi shunday axloq va yaxshi xarakter xususiyatlarini rivojlantirishga urg'u beradi. Masalan, o'zbek bolalarining ilk hikoyalarda ko'pincha oqsoqollarga hurmat, mehr-oqibat va kamtarlik kabi qadriyatlarga e'tibor qaratilgan. Bu bolalar uchun qiziqarli ertaklarga axloqiy saboqlarni qo'shgan Abdulla Qahhor va Xudoyberdi To'xtaboyev kabi mualliflarning asarlarida o'z aksini topgan.

Folklor va mifologiya:

- Bolalar uchun jahon adabiyoti ko'pincha folklor va mifologiyadan kelib chiqqan bo'lib, aka-uka Grimm ertaklarida yoki Baba Yaga hikoyalari kabi rus folklorida ko'rinib

turibdi. Ushbu hikoyalar sarguzasht va hayratni ta'minlaydi, shu bilan birga madaniy an'analarni saqlaydi.

- Xuddi shunday, o'zbek bolalar adabiyoti ham o'z folkloriga, afsonalariga va maqollariga katta e'tibor qaratadi. Aldoqchi siymo Aldar-Kosev haqidagi hikoyalar va qahramon Alpomish haqidagi ertaklar o'zbek madaniy an'analarga borib taqaladi, ammo ular jahon folkloriga umumiylik bag'ishlaydi. Ushbu hikoyalar bolalarga o'yin-kulgi va o'zbek jamiyatining qadriyatlari va urf-odatlarini haqida saboq beradi.

Fantaziya va tasavvur:

- Jahon adabiyotida Lyuis Kerolning "Elisning mo" jizalar mamlakatidagi sarguzashtlari "yoki J. M. Barrining" Piter Pan " kabi asarlari hayoliy Sozlamalar bolalar tasavvurlarini qanday o'ziga jalb qilishi mumkinligini ko'rsatadi. Ushbu hikoyalar ijodkorlikni rag'batlantiradi va kundalik tajribalardan tashqari hikoya qilish imkoniyatlarini ochadi.

- O'zbek bolalar adabiyotining ham jahon an'alaridan ilhomlangan o'ziga xos fantastik hikoyalari bor. Erkin A'zam va Shuhrat Ross kabi mualliflar bolalar uchun o'zlarining hikoyalariida sehrli realizm va fantaziyani to'qishgan. Masalan, o'zbek adabiyotidagi fantastik elementlar ko'pincha voqelikni folklor bilan uyg'unlashtirib, hikoyalarni yosh kitobxonlar uchun ham madaniy, ham xayoliy qiladi.

Sarguzasht va kashfiyot:

- Robert Lui Stivenonning "xazina oroli" yoki Mark Tvenning "Tom Soyerning sarguzashtlari" kabi G'arb bolalar adabiyoti sarguzasht janrini mashhurlikka olib keldi. Ushbu kitoblar o'quvchilarni dunyoni o'rganish va hayajonli sayohatlarga chiqishni orzu qilishga ilhomlantirdi.

- O'zbek adabiyoti ushbu sarguzasht tuyg'usini o'zida mujassam etgan bo'lib, zamonaviy mualliflar bolalarni tabiat olami, makon va tarixiy sarguzashtlarni o'rganish bilan o'zbek tajribasi doirasida tanishtirdilar. Zamonaviy o'zbek bolalar adabiyotida sarguzasht, muammolarni hal qilish va izlanish mavzulari tobora ommalashib bormoqda, bu global tendensiyalarni aks ettiradi.

Realizm va ijtimoiy masalalar:

- 20-asrda butun dunyo bo'ylab bolalar adabiyoti yanada Real va ba'zan qiyin ijtimoiy masalalarni hal qila boshladi. Montgomeri va "Anne Frankning kundaligi" o'quvchilarni oila, qashshoqlik va urush kabi masalalar bilan tanishtiradi.

- O'zbek bolalar adabiyoti, ayniqsa, ijtimoiy adolat, tenglik va jamoaviy mas'uliyat mavzulariga urg'u berilgan Sovet davrida ham ushbu yo'nalishni aks ettiradi. Mualliflar ijtimoiy masalalar va modernizatsiya qilinayotgan jamiyatda ulg'ayish muammolarini o'zida mujassam etgan holda O'zbekistondagi kundalik hayotni yorituvchi hikoyalar yozishni boshladilar.

Ta'lim Qadriyatlari:

- Jahon an'analaridan ko'plab kitoblar bolalarni tarix, fan yoki turli madaniyatlar haqida bilishga undaydigan ta'limga moyil. Hikoyalar orqali o'qitish an'anasi Rudyard Kipling yoki Jyul Vern kabi mualliflarning asarlarida yaqqol namoyon bo'ladi.

- O'zbek bolalar adabiyoti, ayniqsa Sovet Ittifoqi davrida, ko'pincha ta'lim tarkibiy qismiga ega edi. Hikoyalar nafaqat savodxonlikni, balki ijtimoiy qadriyatlarni, mehnatga hurmat va tarixiy ongni o'rgatish uchun ishlatilgan. Bugungi kunda ko'plab o'zbek mualliflari bolalarga o'zlarining madaniy merosi, shuningdek, keng dunyo haqida ma'lumot olishga yordam beradigan hikoyalar yozishda davom etmoqdalar.

Tarjima va moslashtirish:

- Jahon adabiyotining o'zbek bolalar adabiyotiga eng muhim ta'sirlaridan biri tarjima orqali amalga oshiriladi. Hans Kristian Andersen hikoyalari, La Fonteyn ertaklari va Nikolay Nosovning Neznaika hikoyalari kabi sovet bolalar adabiyoti kabi klassiklarning tarjimalari O'zbekistonda mashhur bo'ldi. Ushbu asarlar to'g'ridan-to'g'ri o'zbek tiliga tarjima qilingan yoki mahalliy madaniyat va qadriyatlarni aks ettirishga moslashtirilgan.

- Jahon adabiyotini tarjima qilish jarayoni o'zbek bolalarini yangi hikoya qilish an'analariga ochdi, ammo bu global ta'sirlarni o'z ijodiga qo'sha boshlagan mahalliy mualliflarga ham ta'sir ko'rsatdi.

Innovatsion hikoyalar: jahon adabiyotining ta'siri o'zbek mualliflarini shakl, tuzilish va mavzular bo'yicha tajriba o'tkazishga undadi. Ushbu yangilik o'zbek bolalar adabiyotining yangi yo'nalishlarda o'sishi va rivojlanishiga imkon berdi, yoshlarni qiziqtiradigan, tarbiyalaydigan va ilhomlantiradigan hikoyalarni taklif qildi.

Jahon bolalar adabiyoti an'analari—axloqiy ertaklar va folklordan tortib sarguzasht va ma'rifiy hikoyalargacha-o'zbek bolalar adabiyotini boyitdi. Ushbu global ta'sirlar mahalliy urf-odatlar va qadriyatlar bilan birlashib, o'ziga xos o'zbek va jahon adabiyotining keng an'analari bilan bog'langan asarlar majmuasini yaratdi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek bolalar adabiyoti jahon adabiyoti va mahalliy an'analar ta'siriga boy gobelenni aks ettiradi. Jahon adabiyotining, xususan, G'arbiy va Sharqiy Yevropa mualliflarining hissasi an'anaviy o'zbek adabiyotida unchalik mashhur bo'lmagan fantaziya va sarguzasht kabi yangi janrlarning kirib kelishida yotadi. Ushbu janrlar o'zbek yozuvchilariga hikoya shakllari va mavzulari bilan tajriba o'tkazish uchun yangi imkoniyatlar ochdi. Shunga qaramay, milliy o'ziga xoslik asosiy komponent bo'lib qolmoqda. Chet el hikoyalarini o'zbek adabiyotiga moslashtirish shunchaki tarjima emas, aksincha, bu hikoyalar ko'pincha o'zbek madaniy va axloqiy qadriyatlarini o'z ichiga olgan holda o'zgartiriladi. Ushbu moslashish jarayoni bolalar adabiyotining madaniy saqlash va innovatsiya vositasi sifatida rolini ta'kidlaydi. Ushbu adabiy sintezni targ'ib qilishda ta'lim tizimi hal qiluvchi rol o'ynadi. Sovet davrida adabiyot mafkuraviy tarbiya vositasi sifatida ishlatilgan, ammo mustaqillikka erishgandan so'ng O'zbekiston o'zbek an'anaviy asarlari bilan bir qatorda jahon klassiklarini o'rganishga turtki beradigan turli xil adabiy o'quv dasturlarini qabul qildi. Bu qorishma o'zbek bolalarining adabiy tajribasini boyitib, ularning milliy va global adabiy ongini rivojlantirishga yordam berdi.

Xulosa O'zbekistonda bolalar adabiyoti ekspertizasi jahon adabiy an'analari va milliy madaniy meros o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ko'rsatmoqda. O'zbekistonda ushbu janrning rivojlanishi mahalliy madaniy me'yor va qadriyatlarga mos ravishda puxta moslashtirilgan global mavzular, tuzilmalar va janrlarning qo'shilishi bilan bog'liq.

O'zbek pedagoglari va yozuvchilari uchun adabiy fikr almashishni davom ettirish juda muhimdir. Afrika, lotin Amerikasi va Osiyo kabi Yevropadan tashqari adabiy an'analarga alohida e'tibor qaratgan holda ko'proq global klassikalarni o'zbek tiliga tarjima qilish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, yozuvchilarni ham global, ham mahalliy an'analardan abadiy saboq olgan holda, O'zbekistondagi zamonaviy ijtimoiy muammolarni aks ettiruvchi yangi asarlar yaratishga undash kerak.

Bunday sa'y-harakatlar nafaqat o'zbek bolalar adabiyotining boyligini saqlab qoladi, balki uning madaniy asrab-avaylash va global tushunish vositasi sifatida rivojlanishda davom etishini ta'minlaydi.

Adabiyotlar.

1. Meigs C., Eaton A. T., Nesbitt E., Viguers R. H. A Critical History of Children's Literature: A Survey of Children's Books in English. Prepared in Four Parts. Macmillan Publishing Company, 1969.

2. Rudvin M., Orlati F. 2006. Dual Readership and Hidden Subtext in Children's Literature: The Case of Salman Rushdie's Haroun and the Sea of Stories // Children's Literature in Translation: Challenges and Strategies. Manchester: St. Jerome Publishing. 157-184 p.

3. The Translation of Children's Literature: A Reader / ed. by G. Lathey, Clevedon: Multilingual Matters, 2006.

4. Bobulová I. A Brief History of Children's Literature-Conception of Childhood // Children's and Juvenile Literature. Nitra: Pedagogická fakulta UKF v Nitre, 2003.

5. Coats K. The Meaning of Children's Poetry: A Cognitive Approach. Illinois, 2013.

6. Malmkjær K. Children's literature in/and translation: The oeuvre as corpus // Ilha Do Desterro A Journal of English Language, Literatures in English and Cultural Studies. 2018. V. 71. №1. P. 135-150. <https://doi.org/10.5007/2175-8026.2018v71n1p135>